

ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ

ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΒΟΡΕΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ : "ΠΥΡΣΟΥ", Α. Ε.
1940

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Η ΔΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΤΟΥ ΛΕΙΒΝΙΖ

ὑπὸ

ΧΑΡΛΑΛΜΠΟΥΣ ΓΙΕΡΟΥ, Καθηγητοῦ, δ. φ.

Ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Λοίβνιζ ἔχει βαθείας τὰς ρίζας ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμασι παρ' ὧν λαμβάνει κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν τροφήν αὐτῆς. Διότι ὁ Λοίβνιζ κατενόησε καλῶς ὅτι ἡ ὁδός, ἣν ἔπρεπε νὰ διανύσῃ ἵνα φθάσῃ εἰς μεταφυσικὴν τινὰ περὶ κόσμου καὶ ζωῆς θεωρίαν, ὤφειλε νὰ διέλθῃ διὰ μέσου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν (¹). Διὰ τοῦτο οὗτος, ἀφοῦ προηγουμένως ἀνηρέυνησε τὸν πνευματικὸν κόσμον τῶν Σχολαστικῶν, νεώτατος ἔτι προσεικλύσθη ὑπὸ τῆς φυσικῆς τῶν νεωτέρων. Αἱ ἀπλαῖ καὶ γόνιμοι μέθοδοι δι' ὧν οἱ νεώτεροι προσεπάθουν νὰ ἐξηγήσωσι μηχανικῶς τὴν φύσιν τόσον κατέβλεξαν αὐτόν, ὥστε οὗτος περιεφρόνησε τῶν Σχολαστικῶν τὰς μεθόδους τῶν μορφῶν καὶ τῶν δυνάμεων, διότι δι' αὐτῶν οὐδὲν ἠδύνατό τις νὰ μάθῃ (²). Ὡς γνωστόν, ἐν τῇ φυσικῇ τότε ἐπεκράτει ἡ θεωρία τῶν ὀπαδῶν τοῦ Καρτεσίου καὶ ἡ θεωρία τῶν ὀπαδῶν τοῦ Gassendi. Καὶ αἱ δύο αὗται θεωρίαι προσεπάθουν νὰ ἐρμηνεύσωσι τὴν φύσιν τῇ βοήθειᾳ μόνον ποσοτικῶν στοιχείων, τῆς ὕλης, τοῦ σχήματος καὶ τῆς κινήσεως, χωρὶς νὰ καταφεύγωσιν εἰς κεκρυμμένα ὄντα ἢ εἰς οὐσιαστικὰς μορφάς. «Cartesii Gassendique maximorum sane virorum sectatores ut quicumque docent ex magnitudine, figura et motu expli- candum omnem in corporibus varietatem habent me prorsus assentientem». (Theoria motus concreti, Hypothesis physica

(¹) Δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ φιλοσοφία τρόπον τινὰ συνεμάχησαν, ἵνα διὰ κοινῆς συνεργασίας ἀνοίξωσι νέαν ἐρεῦνης ὁδόν, ἣν ἡ Ἀναγέννησις εἶχε μὲν ἤδη ποθήσει, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ. Ἐντεῦθεν ἡ ἀμοιβαία ἐξάρτησις καὶ ἐπίδρασις αὐτῶν.

(²) «J'avais pénétré bien avant dans le pays des scholastiques, lorsque les mathématiques et les auteurs modernes m'en firent sortir encore bien jeune. Leurs belles manières d'expliquer la nature mécaniquement me charmèrent, et je méprisais avec raison la méthode de ceux qui n'emploient que des formes ou des facultés dont on n'apprend rien» (Système nouveau de la nature 2).

νονα). Διέφερον δὲ αἱ μηχανικαὶ αὐταὶ θεωρίαι κατὰ τοῦτο ὅτι ἡ μὲν τῶν ὀπαδῶν τοῦ Καρτεσίου ἐταύτιζε τὴν ὕλην πρὸς τὴν ἔκτασιν (*res extensa*) καὶ δεχομένη ὕλην διαιρετὴν ἐπ' ἄπειρον κατέληγεν εἰς τινὰ ὑπόθεσιν τῆς συνεχείας, ἡ δὲ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Gassendi ἀνανεώνουσα τὰς θεωρίας τοῦ Δημοκρίτου καὶ τοῦ Ἐπικούρου ἐδέχετο τὴν ὕλην ὡς συνισταμένην ἐξ ἀπείρων διακεκομμένων καὶ ἀδιαίρετων ἀτόμων κινουμένων ἐν τῷ κενῷ καὶ κατέληγεν εἰς τινὰ ὑπόθεσιν τοῦ διακεκομμένου⁽¹⁾. Ὁ Leibniz ἀκολούθησας ἐπ' ὀλίγον χρόνον τὰς θεωρίας ταύτας κατέλιπεν αὐτάς, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ συμβιβάσῃ ταύτας πρὸς τινὰς ἐπιστημονικὰς ἀρχὰς αὐτοῦ, αἵτινες ἐνωρίτερα ὠρίμασαν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ⁽²⁾. Ἡ ἀτομικὴ θεωρία ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Leibniz παραδεγμένην ἀρχὴν τοῦ ἐπ' ἄπειρον διαίρετοῦ τῆς ὕλης. Κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐπειδὴ δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τέρμα εἰς τὴν διαίρεσιν τῆς ὕλης, δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὕλικόν τι στοιχεῖον ἀδιαίρετον, ὅπερ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀρχή· διότι οἷονδὴποτε ὕλικόν στοιχεῖον, ὅσον μικρὸν καὶ ἂν νοηθῆ, εἶναι πάντοτε ἔκτεταμένον καὶ ὑπόκειται καὶ αὐτὸ εἰς νέαν διαίρεσιν. Κατὰ ταῦτα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχωσι τελευταῖα μικρὰ σώματα, ἄτομα· ἕκαστον δὲ μόριον, καὶ τὸ μικρότατον, εἶναι κόσμος ὁλόκληρος πλήρης ἀπείρων δημιουργημάτων. «Ἐπειδὴ τὸ συνεχὲς εἶναι ἐπ' ἄπειρον διαίρετόν, οἷονδὴποτε ἄτομον θὰ εἶναι κατὰ τινὰ τρόπον, ὡς κόσμος ἀπείρων εἰδῶν καὶ θὰ ὑπάρχωσι «*mundi in mundis in infinitum*» (*Hypothesis physica noua*). «Ὅλη ἡ φύσις εἶναι πλήρης ὁργανικῶν σωμάτων, ἤτοι ζῴων καὶ φυτῶν ἢ καὶ ἄλλων εἰδῶν, καὶ οὐδὲν ἄτομον ὑπάρχει ὅπερ δὲν περιέχει κόσμον δημιουργημάτων, ἐπειδὴ τὸ πᾶν εἶναι διηρημένον ἐπ' ἄπειρον». (Ἐπιστ. πρὸς Bournett, 1669). Ἡ ἀτομικὴ θεω-

(1) Ὁ *Émile Boutroux* καλεῖ τὴν πρώτην θεωρίαν γεωμετρικὴν μηχανικὴν, τὴν δὲ δευτέραν ἀριθμητικὴν μηχανικὴν. (É. Boutroux, *La Monadologie*, Paris, Delagrave, 1930 σελ. 36).

(2) «Mais depuis, ayant tâché d'approfondir les principes mêmes de la mécanique, pour rendre raison des lois de la nature que l'expérience faisait connaître, je m'aperçus que la seule considération d'une masse étendue ne suffisait pas, et qu'il fallait employer encore la notion de la force, qui est très-intelligible, quoiqu'elle soit du ressort de la métaphysique. . . . Au commencement, lorsque je m'étais affranchi du joug d'Aristote, j'avais donné dans le vide et dans les atomes, car c'est ce qui remplit le mieux l'imagination; mais en étant revenu, après bien des méditations, je m'aperçus qu'il est impossible de trouver les principes d'une véritable unité dans la matière seule, ou dans ce qui n'est que passif, puisque tout n'y est que collection ou amas de parties à l'infini». (*Système nouveau* 2,8).

ρία δὲν συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν ἄλλην θεωρίαν τοῦ Leibniz τῆς καθολικῆς ἐλαστικότητος: πάντα τὰ σώματα τοῦ σύμπαντος εἶναι ἐλαστικά. «Nisi elasticum esset omne corpus leges motus verae et debitaе obtineri non possent» (G. M. VI σελ. 103, 208, 228). Ἐκ τῆς ὑπάρξεως ταύτης τῆς vis elastica συμπεραίνομεν ὅτι τὰ σώματα δὲν εἶναι ὁμοιογενῆ καὶ παντελῶς σκληρά, ἀλλὰ σύνθετα ἐξ ἀπείρων μερῶν ἐν διηνεκεῖ κινήσει διατελούντων. Ἐνεκα δὲ τούτου, ἔνεκα δηλαδή τοῦ ὅτι σῶμα τι δὲν δύναται, χωρὶς νὰ εἶναι σύνθετον, νὰ εἶναι ἐλαστικόν, εἶναι ἀδύνατον νὰ καταλήξωμεν εἰς ἀπλᾶ στοιχεῖα παντελῶς σκληρά: διότι τότε τὰ ἀπλᾶ ταῦτα στοιχεῖα ἄτινα θὰ ἀπετέλουν τῆ ἀληθείᾳ τὰ μόνα ἀληθῆ σώματα θὰ ἦσαν ἄνευ ἐλαστικότητος. Ἐὰν δὲ ἀπορρίψωμεν τὴν ἐλαστικότητα, τότε θὰ δεχθῶμεν ἄλλατα καὶ διακοπὰς εἰς τὴν κίνησιν, οὕτω δὲ καθίσταται ἀδύνατος ἡ συνεχῆς μετάδοσις τῆς κινήσεως: ἐπομένως ἀναιροῦνται πάντες οἱ νόμοι τῆς κινήσεως. Κατὰ ταῦτα παντελῶς ἀποκλείεται ἡ ἀτομικὴ θεωρία. Πρὸς τοῦτοις τὰ ἄτομα δὲν δύναται νὰ ἐρμηνεύσωσι τὴν ποικιλίαν καὶ τὸ ἰδιάζον τῆς πραγματικότητος, ἐπειδὴ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ οὐδόλως ἀπ' ἀλλήλων διαφέρουσι: προσέτι δὲ ταῦτα δὲν ἀποτελοῦσιν ἀληθῆ ἐνότητα. Ὅπου δὲ δὲν ὑπάρχει ἐνότης, ἐκεῖ οὐδὲ εἶναι ὑπάρχει, ἀλλ' ὑπάρχει μόνον σωρὸς ἢ ἀθροισμα ἐξ ἐξωτερικῶν μερῶν, ἐξ ὧν οὐδὲν τὸ ἐνιαῖον καὶ ὁργανικὸν δύναται νὰ προέλθῃ. «Πιστεύω ὅτι ὅπου ὑπάρχουσι μόνον ὄντα ἐξ ἀθροίσεως, δὲν ὑπάρχουσι πραγματικὰ ὄντα καθόλου... Θεωρῶ ὡς ἀξίωμα τὴν ἐξῆς πρότασιν τὴν αὐτὴν ἣς τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ κατηγορήμα διὰ τοῦ τόνου μόνον λαμβάνουσι διάφορον ἐννοίαν: ὅτι δηλαδή πᾶν ὅ,τι δὲν εἶναι πραγματικῶς "Ἐν ὄν οὐδὲ "Ὀν πραγματικῶς εἶναι. Πάντοτε ἐπιστώθη ὅτι τὸ ἐν καὶ τὸ ὄν εἶναι ἐννοιαὶ ἀντικατηγορούμεναι (reciproca)». (Ἐπιστ. πρὸς Arnauld, 1687). Ἄλλ' ὅμως ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἀτόμων ὑπάρχει δικαία τις ἀπαίτησις: ἀπαιτεῖται δηλαδή ἡ θεωρία αὕτη ἀπείρον πολλαπλότητα πραγματικῶν καὶ ἀδιαίρετων ἐνοτήτων: ἐπειδὴ δὲ τὰ ὑλικά ἄτομα δὲν εἶναι πραγματικαὶ ἐνότητες, εἶναι ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν εἰδός τι τυπικῶν ἀτόμων διαφοροφύσεως τῶν ὑλικῶν ἀτόμων⁽¹⁾. Τὰ ἄτομα ταῦτα εἶναι μεταρυσικὰ σημεῖα καὶ ἀνάλογα πρὸς τὰ μαθηματικὰ σημεῖα: ὅπως δηλαδή τὸ μαθηματικὸν σημεῖον, ἐπειδὴ δὲν ἀποτελεῖ μέρος τοῦ χώρου ἀλλὰ μόνον τὸ ὄριον τούτου, νοεῖται ὡς ἀδιαίρετον, οὕτω καὶ τὸ μεταρυσ-

(1) «Donc pour trouver ces unités réelles je fus contraint de recourir à un atome formel, puisqu'un être matériel ne saurait être en même temps matériel et parfaitement indivisible, ou doué d'une véritable unité». (Système nouveau de la nature B).

σικόν σημεῖον. Διαφέρουσι δ' ὅμως ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τοῦτο, ὅτι τὰ μὲν μαθηματικὰ σημεῖα εἶναι ἀφρηρημένα καὶ πλασματικαὶ ὄντοτες, ἐνῶ τὰ μεταφυσικὰ πρέπει νὰ νοηθῶσιν ὡς πραγματικά⁽¹⁾. Οὕτως ἡ φυσικὴ θεωρία τῶν ἀτόμων προβάλλει ἀπαίτησιν ἣν μόνον ἡ μεταφυσικὴ δύναται νὰ ἱκανοποιήσῃ. Κατὰ ταῦτα δὲν δυνάμεθα νὰ παραγνωρίσωμεν τὴν συγγένειαν τῶν ἀτόμων τῶν φυσικῶν πρὸς τὰ μεταφυσικὰ στοιχεῖα τοῦ Leibniz⁽²⁾. Ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ ὕλης θεωρία τῶν ὀπαδῶν τοῦ Καρτεσίου δὲν ἱκανοποιεῖ τὸν Leibniz. Ἡ θεωρία αὕτη ταυτίζει, ὡς εἶδομεν, τὴν ὕλην πρὸς τὴν ἔκτασιν⁽³⁾ περιστέλλουσα οὕτω τὴν φυσικὴν εἰς τὴν γεωμετρικὴν. Ἀλλ' εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ οὐσία τῆς ὕλης ἔγκειται ἐν τῇ ἔκτασει; Τί δὲ εἶναι ἔκτασις; Οὐχὶ βαθεῖα ἀνάλυσις δεικνύει ὅτι ἡ ἔκτασις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀφαίρεσις τοῦ ἐκτεταμένου συμπίπτουσα πρὸς τὸν χῶρον, ἐπομένως εἶναί τι τὸ φανταστικόν· ὑπὸ τὴν καθαρὰν δηλονότι ἔκτασιν νοοῦμεν μέγεθος, σχῆμα καὶ τὰς μεταβολὰς τούτων ἥτοι ὅ,τι εἶναι γεωμετρικὸν ἐν τῷ σώματι. Διὰ τοῦτο αὕτη ἔχει ἰδεατὴν ὑπαρξιν, ἥτοι εἶναι ἰδιότης ὅπως τὸ χρῶμα, ἡ θερμότης καὶ ἄλλαι ὅμοιαι ἰδιότητες, περὶ ὧν ἀμριβιάλλει τις ἐὰν αὗται πραγματικῶς ἀνήκουσιν εἰς τὴν φύσιν τῶν ἐκτὸς ἡμῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ τοιαῦται ἰδιότητες δὲν ἀποτελοῦσιν οὐσίαν. (Discours de Métaphysique 12)⁽⁴⁾.

(1) «Ainsi les points physiques ne sont indivisibles qu'en apparence : les points mathématiques sont exacts, mais ce ne sont que des modalités : il n'y a que les points métaphysiques ou de substance (constitués par les formes ou âmes), qui soient exacts et réels ; et sans eux il n'y aurait rien de réel, puisque, sans les véritables unités, il n'y aurait point de multitude». (Système nouveau 11).

(2) Καὶ ὁ Zeller ἐν Gesch. d. deutsch. Philos. (München 1873) ἐκθέτων (σελ. 99 καὶ 100) τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτομικῆς θεωρίας ἐπὶ τὸν Leibniz παρατηρεῖ : «Ὁ Leibniz ἀπὸ τῶν ἀτόμων ἐπανέρχεται ἤδη πάλιν εἰς τὰς οὐσιαστικὰς μορφὰς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἵνα καὶ ἐκ τῶν δύο παραγάγῃ τὰς μονάδας αὐτοῦ». Καὶ ἐν σελ. 107 «Εἰς τὴν θέσιν τῶν ὑλικῶν ἀτόμων τίθενται οὕτω πνευματικαὶ ἀτομικότητες, εἰς τὴν θέσιν τῶν φυσικῶν σημείων μεταφυσικὰ».

(3) Εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς ἐκτάσεως ἀπέδωκεν ὁ Καρτέσιος μεγάλην σπουδαιότητα ταυτίσας αὐτὴν πρὸς τὴν ὕλην, ἐπειδὴ διὰ τῆς ἐκτάσεως ἠδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς τινὰ καθαρῶς ποσοτικὴν ἀντίληψιν τοῦ πραγματικοῦ.

(4) Πρβ. «Je prouve même que l'étendue, la figure et le mouvement enferment quelque chose d'imaginaire et d'apparent et quoique on les conçoive plus distinctement que la couleur et la chaleur, néanmoins quand on pousse l'analyse aussi loin que j'ay fait, on trouve que ces notions ont encore quelque chose de confus et que sans supposer quelque substance qui consiste en quelque autre chose, elles seraient aussi ima-

Πῶς δὲ εἶναι δυνατόν τοιαύτη θεωρία ἣτις περιστέλλει τὴν ὕλην εἰς σύμπλεγμα γεωμετρικῶν στοιχείων ταυτίζουσα οὕτως αὐτὴν πρὸς τὸν χῶρον νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸν Leibniz; Ἐὰν ἡ οὐσία τῆς ὕλης εἶναι μόνον ἔκτασις, τότε τὰ σώματα ὀφείλουσι νὰ εἶναι παντελῶς ἀδιάφορα πρὸς τὴν κίνησιν, ὀφείλουσι δηλονότι μηδεμίαν ἀντίστασιν νὰ προβάλλωσιν εἰς τὰς ὠθήσεις ἃς δέχονται. Ἄλλ' εἶναι εὐκόλον νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι τὰ σώματα ἀντίστανται εἰς τὴν ὠθησιν καὶ ὅτι χρειάζεται μεγαλυτέρα προσπάθεια ἵνα μετατοπισθῇ μεγαλύτερον σῶμα ἢ μικρότερον. «Ἐὰν ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων ἦτο ἐν τῇ ἔκτάσει, ἡ ἔκτασις αὐτῆ μόνη θὰ ὤφειλε νὰ εἶναι ἐπαρκὴς εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσῃ πᾶσας τὰς ιδιότητας τοῦ σώματος. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμβαίνει. Παρατηροῦμεν ἐν τῇ ὕλῃ ιδιότητά τινα ἣν τινες ὀνομάζουσι φυσικὴν ἀδράνεια, δι' ἧς τὸ σῶμα ἀντίσταται κατὰ τινα τρόπον εἰς τὴν κίνησιν οὕτως ὥστε εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνηται χρῆσις δυνάμεως, ἵνα τεθῇ εἰς κίνησιν, καὶ δυσκολώτερον σαλεύεται μεγαλύτερον σῶμα ἢ μικρότερον... Τοῦτο δεικνύει ὅτι ἐν τῇ ὕλῃ ὑπάρχει ἄλλο τι ὅπερ δὲν εἶναι καθαρῶς γεωμετρικόν, ἦτοι ἡ ἔκτασις καὶ ἡ μεταβολὴ αὐτῆς, ἀλλὰ πρέπει νὰ συνάψωμεν ἀνωτέραν τινὰ ἔννοιαν ἢ μεταφυσικὴν δηλαδὴ τὴν τῆς οὐσίας, ἐνέργειαν καὶ δύναμιν». (Lettre sur la question si l'essence du corps consiste dans l'étendue, 1691). Πρὸς τούτοις ἡ ἔννοια τῆς ἔκτασεως δὲν εἶναι, ὡς νομίζουσιν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Καρτεσίου, ἀρχική, ἐπειδὴ δύναται νὰ ἀναλυθῇ εἰς ἄλλας. Αὕτη προϋποθέτει τι ὅπερ ἐκτείνεται ἢ ἐπαναλαμβάνεται ἐπομένως εἶναι ἔννοια σχετική, ἀναφέρεται δηλονότι εἰς τι ἐκτεταμένον. «Καὶ ἀληθῶς ἡ ἔννοια τῆς ἔκτασεως δὲν εἶναι ἀρχική, ἀλλὰ δύναται νὰ ἀναλυθῇ εἰς ἄλλας... Καί, ἵνα εἶπω τὸ πᾶν, διὰ τὴν ἔκτασιν, ἧς ἡ ἔννοια εἶναι σχετική, εἶναι ἀναγκαῖον πρῶτόν τι ὅπερ νὰ ἐκτείνηται ἢ νὰ εἶναι συνεχές, οὕτως ὡς ἐν τῷ γάλακτι ἢ λευκότης, ἐν τῷ σώματι αὐτὸ τοῦτο ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ. Ἡ ἐπανάληψις τούτου τοῦ quid (οἷον-δήποτε εἶναι τοῦτο) εἶναι ἡ ἔκτασις. Καὶ ἐγὼ εἶμαι παντελῶς σύμφωνος πρὸς τὸν Huyghens, ὅτι κενὸς χῶρος καὶ καθαρὰ ἔκτασις εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ ἔννοια οὐδὲ κατὰ τὴν κρίσιν μου, δύναται νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐκ τῆς καθαρᾶς ἔκτασεως τὸ κινητὸν ἢ ἡ ἀντιτυπία ⁽¹⁾, ἀλλὰ μόνον ἐκ τινος ὑποκειμένου τῆς ἔκτασεως, ὅπερ οὐχὶ μόνον καθορίζει ἀλλὰ καὶ πληροῖ χῶρον». (Animadversiones in partem generalem

ginnaires que les qualités sensibles ou que les songes bien réglés». (Πρὸς Foucher Gerh. P. I. σελ. 392).

(1) Διὰ τοῦ ὄρου τούτου ὁ Leibniz δηλοῖ τὴν πυκνότητα καὶ τὸ ἀδιαχώρητον τῆς ὕλης.

Principiorum Cartesianorum). Ἐνθαυτὰ πόθεν παράγονται αἱ ἰδιότητες αὗται τῆς ὕλης, ἢ ἀδράνεια κλπ; Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι κατὰ τὸν Leibniz ἐν τῇ ὕλῃ ὑπάρχει ἄλλο τι, ἢ ἐνέργεια ἢ ἡ δύναμις ἣτις δὲν εἶναι καθαρῶς γεωμετρικόν. Εἰς τὴν ἔννοιαν δ' ὅμως ταύτην τῆς ἐνεργείας ἢ τῆς δυνάμεως ὁ Leibniz δὲν ἔφθασε διὰ μιᾶς. Οὕτω κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ, ὁ Leibniz θεωρεῖ ὡς οὐσίαν τῆς ὕλης τὴν κίνησιν καὶ διὰ ταύτης ζητεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν συνοχὴν καὶ τὴν ἀδράνειαν. Ἐὰν ἡ ὕλη ἡρεμῇ ἀποβάλλει τὴν στερεότητα καὶ συνοχὴν ἐπομένως τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτῆς ὡς ὕλης. Τὸ ἀδιαχώρητον (ἢ ἡ συνοχή) τοῦ σώματος, δι' οὗ τὸ σῶμα διαστέλλεται τοῦ χώρου ἔχει ἐν τῇ κινήσει τὴν αἰτίαν αὐτοῦ. Ὁ Leibniz ἐπανειλημμένως ἀποφαινεται ὅτι «nullam esse cohesionem seu consistentiam quiescentis». Καὶ σῶμα ἐν ἡρεμίᾳ μὴ προβάλλον ἀντίστασιν, οὐδεμίαν πραγματικότητα ἔχει. «Materiam primam si quiescat esse nihil». Ἡ ἡρεμία εἶναι ἀκατανόητος ὡς καὶ ὁ κενὸς χώρος, καθ' ὅσον ἀμφοτέρω οὐδὲν διατρέρουσι τοῦ μηδενός. «Ὅφελω νὰ εἶπω ὅτι ὁ Καρτέσιος ἔχει ἐντελῶς ἄλλην γνώμην, ἐπειδὴ φανερύεται εἰς αὐτὸν ὅτι διὰ τὴν σταθερότητα τῆς συνοχῆς τῶν σωμάτων δὲν χρειάζεται ἄλλο συγκολλοῦν στοιχεῖον (gluten) ἢ ἡρεμία. Ἐγὼ εἶμαι ἀντιθέτου γνώμης: ἡ κόλλα αὕτη εἶναι ἡ κίνησις... Ὅτι εἶναι ἐν ἡρεμίᾳ εἶναι κενὸς χώρος». (Ἐπιστ. πρὸς Oldenburg 1671). Ἐνθαυτὰ διάφοροι ἐπιστημονικαὶ παρατηρήσεις ὠδήγησαν τὸν Leibniz εἰς τὸ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς κινήσεως ὡς οὐσίας τῶν πραγμάτων διὰ τῆς ἐννοίας τῆς δυνάμεως ἢ ἐνεργείας. Πρῶτον αἱ φυσικαὶ ἔρευναι ὠδήγησαν αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν νόμον τοῦ Καρτεσίου περὶ διατηρήσεως τῆς αὐτῆς ποσότητος κινήσεως ἐν τῇ φύσει διὰ τοῦ νόμου τῆς διατηρήσεως τῆς αὐτῆς ποσότητος τῆς ζωτικῆς δυνάμεως ἢ ἐνεργείας, ἐπειδὴ τὰ ἐκ τοῦ νόμου τοῦ Καρτεσίου ἐπακολουθήματα ἀντιφάσκουσι πρὸς τὴν a priori θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς ἰσότητος αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος. «Ἀποδεικνύεται διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐμπειρίας ὅτι ἡ ἀπόλυτος ζῶσα δύναμις διατηρεῖται, οὐχὶ δὲ ἡ ποσότης τῆς κινήσεως». (Essai de Dynamique sur les lois du mouvement) (1).

(1) Κατὰ τὸ 1680 ὁ Leibniz ἔγραψε πρὸς τὸν Filippi: «Ἡ φυσικὴ τοῦ Descartes ἔχει μέγα ἐλάττωμα, οἱ κανόνες αὐτοῦ τῆς κινήσεως, ἢ νόμοι τῆς φύσεως, οἵτινες ὀφείλουσι νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς βάσις, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλλειπτεῖς. Ἡ δὲ μεγάλη ἀρχὴ αὐτοῦ, ὅτι ἡ αὐτὴ ποσότης κινήσεως διατηρεῖται ἐν τῷ κόσμῳ, εἶναι σφάλμα». (Πρβ. καὶ πρὸς Bayle, 1687. Ἀπάντησις πρὸς Catalan. G. P. III σελ. 45). «Διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι ἀντὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Καρτεσίου (τῆς διατηρήσεως τῆς κινήσεως) θὰ ἡδυνάμεθα νὰ δρῶμεν

Ἐπειτα δὲ παρατήρησις μᾶλλον φιλοσοφικῆ δεικνύει ὅτι «ἡ κίνησις δὲν δύναται νὰ εἶναι πραγματικόν τι, οὐσιαστικόν τι· διότι αὕτη οὐδέποτε ὑπάρχει ὁλόκληρος, ἐπειδὴ δὲν ἔχει μέρη συνυπάρχοντα, ἀλλ' εἶναι φύσει διαδοχική». (specimen Dynamicum. G. M. VI 235). «Aussi le mouvement n'est-il point un être non plus que le temps n'ayant point les parties coexistantes et par consequent n'existant jamais». (G. P. III. σ. 457). Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνέλθωμεν εἰς αὐτὴν τὴν πηγὴν τῆς κινήσεως, ἥτοι ἐκεῖ ὅπου ἡ κίνησις ὑπάρχει οὕτως εἰπεῖν συνηνωμένη καὶ συνηθροισμένη εἰς ἓν σημεῖον. Καὶ ἐνταῦθα εὐρίσκονται αἱ ἀρχαὶ τῆς θεωρίας τῶν μονάδων. Τὸ δὲ πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ καταστῆ τόσον γόνιμον εἰς ἀποτελέσματα, λέγει ἡ S. del Boca (1) τὴν ὁποίαν ἔχω ὑπ' ὄψιν ἐνταῦθα, ἥτοι: τίς ἡ αἰτία τῆς συνοχῆς τῶν σωμάτων. Λιατὶ π.χ. ὅταν πιέζωμεν φύλλον χάρτου, καταβιβάζονται, χωρὶς νὰ ἀποσπασθῶσιν ἐκτὸς τῶν μερῶν τῶν ἀμέσως ὑποκειμένων ὑπὸ τὴν πίεσιν, καὶ τὰ γειτνιαζόμενα μέρη; Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τούτου κατέστη δυνατὴ διὰ τινος νέας ἐρμηνείας τοῦ σημείου. Ὅταν δύο πράγματα συνέχωνται, εἶναι συνεχῆ, τὰ ἄκρα αὐτῶν συμπίπτουσιν, ἥτοι εἶναι ἓν. Ἀλλὰ κατὰ τίνα τρόπον εἶναι δυνατόν νὰ συμπίπτωσι δύο ἄκρα, μένοντα οὐχ ἦντον δύο καὶ διατηροῦντα τὴν δυνατότητα νὰ διαιρεθῶσι; Τοῦτο δυνάμεθα νὰ εὐρώμεν «ex subtilissima contemplatione de natura puncti seu indivisibilium», ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι οὐδὲν εἶναι ἓν ἀπολύτῳ ἡρεμῆ, ἀλλὰ τὰ πάντα ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τάσιν πρὸς κίνησιν (sonatus=initium pergendi). Οὕτως, ὅταν σῶμα τείνῃ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν τόπον ἄλλου, τὸ πρῶτον σημεῖον αὐτοῦ εἶναι ἤδη ἐν τῷ τελευταίῳ σημείῳ τοῦ τόπου εἰς ὃν θέλει νὰ εἰσέλθῃ καὶ τὸ τελευταῖον

ἄλλον νόμον τῆς φύσεως ὃν θεωρῶ καθολικώτατον καὶ ἀπαράβατον, ὅτι δηλαδὴ ὑπάρχει πάντοτε τελεία ἐξίσωσις τῆς πλήρους αἰτίας καὶ ὁλοκλήρου τοῦ ἀποτελέσματος. Ὁ νόμος οὗτος δὲν ὁρίζεται μόνον ὅτι τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὰ αἰτία, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἕκαστον ἀποτέλεσμα ὁλόκληρον εἶναι ἰσοδύναμον πρὸς τὴν αἰτίαν αὐτοῦ». Ἐν *legibus naturae* ὁ Leibniz παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα ὑπείλουσι πάντοτε νὰ ἀντιστοιχῶσιν, ὀφείλουσι νὰ εἶναι ἰσοδύναμα. Ἐὰν ἐν τῷ ἀποτελέσματι περιλαμβάνετο περισσότερον ἢ ἐν τῇ αἰτίᾳ, θὰ εἶχομεν *perpetuum mobile*: ἐὰν ἐν τῷ ἀποτελέσματι περιλαμβάνετο ὀλιγώτερον ἢ ἐν τῇ αἰτίᾳ, ἡ αὐτὴ αἰτία δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ παραχθῇ ἐκ νέου, ἡ φύσις θὰ ἐπαλινδρομεῖ, ἡ τελειότης θὰ ἠλαττοῦτο. Ἀμφότερα θὰ ἦσαν ἀντίθετα πρὸς τὴν θεῖαν σοφίαν. Οὕτως, ὅτι ἐν τῇ φύσει ὑπάρχει ἰσότης αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος, δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ κατὰ τὸν Leibniz κατὰ τρόπον καθαρῶς μαθηματικόν ἢ μηχανικόν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ τελολογικῶς.

(1) *F'inalismo e necessità in Leibniz*, Firenze, 1936.

σημείον τοῦ ὠθομένου σώματος, δὲν ἔχει εἰσέτι ἐξέλθει ἐξ αὐτοῦ. Οὕτω τὰ δύο σημεία συνέχονται. «Ὑπάρχουσιν ἀδιαίρετα ἢ μὴ ἐκτεταμένα, ἄλλως οὔτε ἡ ἀρχὴ οὔτε τὸ τέλος τῆς σωματικῆς κινήσεως θὰ ἦσαν καταληπτά. Ἴδου ἡ ἀπόδειξις τούτου... Ἐπομένως ἡ ἀρχὴ τοῦ σώματος ἢ τοῦ χώρου ἢ τῆς κινήσεως ἢ τοῦ χρόνου (ἦτοι τὸ σημείον, ὁ *conatus*, ἢ στιγμὴ), ἢ εἶναι μηδέν, ὅπερ ἄτοπον, ἢ εἶναι μὴ ἐκτεταμένον. Τὸ σημείον δὲν εἶναι ἐκεῖνο ὅπερ δὲν ἔχει μέρη, οὐδὲ ἐκεῖνο οὔτινος δὲν παρατηροῦνται τὰ μέρη, ἀλλ' ἐκεῖνο οὔτινος ἢ ἕκτασις εἶναι μηδέν, ἦτοι ἐκεῖνο οὔτινος τὰ μέρη δὲν ἀπέχουσιν ἀλλήλων, οὔτινος τὸ μέγεθος δὲν δύναται νὰ παρατηρηθῇ... Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ὠδήσεως, συγκρούσεως, συναντήσεως, τὰ δύο ἄκρα τῶν σωμάτων, ἢ σημεία διαπερῶσιν ἀλλήλα, ἢ εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ σημείῳ τοῦ χώρου: τῷ ὄντι ὅταν τὸ ἐν ἑκ τῶν δύο σωμάτων ἄτινα συναντῶνται τελῶς νὰ διεισδύσῃ εἰς τὸν τόπον τοῦ ἄλλου, θὰ ἀρχίζῃ νὰ εἶναι ἐν αὐτῷ, ἦτοι θὰ ἀρχίζῃ νὰ διεισδύῃ εἰς αὐτό, νὰ γίνηται ἐν μετ' αὐτοῦ. Πράγματι ὁ *conatus* εἶναι ἀρχή, διεισδύσις, ἔνωσις: ἐκεῖνα τὰ δύο σώματα εἶναι διὰ τοῦτο ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνώσεως, ἦτοι τὰ ἄκρα αὐτῶν ἐνοῦνται: ὅθεν τὰ σώματα ἄτινα πιέζονται ἢ ὠθοῦνται ἔχουσι συνοχήν. Τῷ ὄντι τὰ ἄκρα αὐτῶν εἶναι ἐν, ἐπειδὴ τὰ πράγματα ὧν τὰ τέρματα εἶναι ἐν, εἶναι συνεχῆ ἢ συνεχόμενα καὶ διὰ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους: καὶ ἐὰν δύο πράγματα εἶναι ἐν ἐνὶ μόνῳ τόπῳ, τὸ ἐν δὲν δύναται νὰ ὠσθῇ ἄνευ τοῦ ἄλλου». (*Hypothesis physica nova*). «*Nec possibilis ista alia ratio solida connexionis in rebus, nisi entibus incorporabilis evocatis*». Καὶ ἡ ἀνακάλυψις ὅτι ὁ κόσμος δὲν δύναται νὰ ὑφίσταται ἄνευ τοιούτων ἄσωμάτων ὄντων, πληροῖ τὸν Leibniz πολλῆς χαρᾶς. Ἐν τινι πρὸς τὸν Oldenburg κατὰ τὸν Ἀπρίλιον 1671 ἐπιστολῇ, ὁ Leibniz, ἀφοῦ ἐπανέλαβεν ὅτι ἡ ἀντίστασις προέρχεται ἐκ τῆς συνοχῆς καὶ ἡ συνοχὴ εἶναι ἡ τάσις σημείου ἐπὶ σημείον, διακηρύττει «*omne corpus esse mentem instantaneam, mentem servare conatum amisso motu, corpus non servare*. Καὶ κατὰ τὸν Μάϊον 1671 γράφων πρὸς τὸν Lambert van Velthuysen, ἀφοῦ ἀνέφερεν ὅτι ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἐπέτυχε νὰ ἀποδείξῃ «*esse partes indivisibilem seu indistantes*», λέγει ὅτι ἡ ἀνακάλυψις αὕτη ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν φύσιν τοῦ πνεύματος. «*Ergo vero ut incorporabilia spatiis et modibus, ita mentalia punctibus et conatibus explicanda censeo*». Ἐκ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ σημείου ὡς ἄσωμάτου καὶ ὡς ἱκανοῦ νὰ περιέχῃ δυάδα ἐν τῇ ἐνότητι, καὶ ἐκ τῆς ταυτότητος τῆς φύσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ πνεῦμα, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ θεωρία τῶν μονάδων εἶναι ἤδη πλέον τι ἢ ἀπλή

προαίσθησις. Ἦδη ἀναφαίνεται ἐκεῖνο ὅπερ εἶναι τὸ οὐσιῶδες γνώρισμα τῆς μονάδος: ἡ ἐνέργεια, ἣτις ὑποδηλοῦται μὲν εἰσέτι ἀτελῶς ὡς τάσις (conatus) σημείου πρὸς ἄλλο, ἀλλ' ἣτις δὲν θὰ βραδύνη νὰ γίνῃ ὄρεξις ἢ τάσις παραστάσεως εἰς ἄλλην παράστασιν. Τοῦτο δὲ ἄρχεται νὰ διαφαίνηται εὐθύς κατόπιν ἔν τινι πρὸς τὸν δοῦκα τοῦ Hannover, ἐπιστολῇ (22 Μαΐου 1671), ἐν ἣ ὁ Leibniz ζητεῖ νὰ ὁρίσῃ καλύτερον τὴν θεωρίαν αὐτοῦ περὶ τοῦ πνεύματος ὡς σημείου καὶ conatus. «Ὅπως αἱ ἐνέργειαι τοῦ σώματος ἔγκεινται ἐν τῇ κινήσει, οὕτως ἔγκεινται αἱ ἐνέργειαι τοῦ πνεύματος ἐν τῷ conatus ἢ οὕτως εἶπεῖν ἐν τῇ ἐλαχίστη κινήσει ἢ σημείῳ· πράγματι καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἔγκειται πρὸ πάντων μόνον ἐν τινι σημείῳ τοῦ χώρου, ἐνῶ τὸ σῶμα καταλαμβάνει χῶρον. Καὶ τοῦτο, ἵνα δημωδῶς ὁμιλήσω, ἀποδεικνύω ἐκ τοῦ ὅτι τὸ πνεῦμα πρέπει νὰ εἶναι ἐν τῷ τόπῳ τῆς συναντήσεως πασῶν τῶν κινήσεων αἵτινες ἐντυποῦνται ἐν ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων τῶν αἰσθήσεων. Ὑποθέσωμεν ὅτι θέλω νὰ καθορίσω ὅτι δοθέν σῶμα εἶναι χρυσός· λαμβάνω ὁμοῦ τὴν στιλπνότητα, τὸν ἦχον, τὸ βάρος αὐτοῦ, καὶ συνάγω ἐξ αὐτῶν τὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι χρυσός· ἐπομένως εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ τὸ πνεῦμα ἐν τινι τόπῳ εἰς ὃν νὰ συναντῶνται πᾶσαι αἱ γραμμαὶ τῆς ὀράσεως, τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ἀφῆς ἥτοι ἐν τινι σημείῳ. Ἐὰν ἐδίδομεν εἰς τὸ πνεῦμα χῶρον μεγαλύτερον τοῦ σημείου, τότε τοῦτο θὰ ἦτο πλέον σῶμα καὶ θὰ διηρεῖτο εἰς μέρη· καὶ διὰ τοῦτο δὲν θὰ ἦτο ὀλόκληρον «intime praesens» καὶ οὕτω δὲν θὰ ἠδύνατο ἐσωτερικῶς νὰ νοῆῃ πάντα τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ. Καὶ ὅμως ἐν τούτῳ ἔγκειται πρὸ πάντων ἡ οὐσία τοῦ πνεύματος. Ὅθεν ἐὰν τεθῇ ὅτι τὸ πνεῦμα ἔγκειται ἐν τινι σημείῳ, εἶναι ἀδιαίρετον καὶ ἀφθαρτον... Εἶμαι ἱκανὸς νὰ ἀποδείξω ἐκ τῆς φύσεως τῆς κινήσεως ἐν τῷ φυσικῷ πεδίῳ, ὑπ' ἐμοῦ ἀνακαλυφθείσης, ὅτι ἡ κίνησις δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὰ σώματα καθ' ἑαυτά, ἐὰν δὲν προστεθῇ εἰς αὐτὰ τὸ πνεῦμα... ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι ἀσώματον ὅτι τὸ πνεῦμα ἐνεργεῖ ἐφ' ἑαυτό, ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ σώματος δὲν εἶναι ἡ κίνησις, καὶ ὅτι ἐπομένως τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι σῶμα: Ὅτι τὸ πνεῦμα ἔγκειται ἐν τινι σημείῳ ἢ κέντρῳ, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο εἶναι ἀδιαίρετον, ἀδιάφθορον, ἀθάνατον. Ὅπως εἰς τὸ κέντρον συμπίπτουσι πᾶσαι αἱ ἀκτῖνες, οὕτω συμπίπτουσιν ὁμοῦ εἰς τὸ πνεῦμα πᾶσαι αἱ ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων διὰ μέσου τῶν νεύρων· ἐπομένως τὸ πνεῦμα εἶναι μικρὸς κόσμος νοούμενος ἐν τινι σημείῳ, ὅστις ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἰδεῶν». Οὕτως ἡ ἐννοια τοῦ conatus ἣν ὁ Leibniz παρέλαβε παρὰ τῆς φυσικῆς τοῦ Hobbes ἐνωθεῖσα μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ μεταφυσικοῦ σημείου γίνεται στιγμιαία καὶ ἀκαριαία πνευματικὴ ἐνέργεια.

ἥτις διαχεομένη εἰς τὸν χῶρον παράγει τὴν ὕλην ἥτοι τὴν κίνησιν καὶ τὴν ἔκτασιν, διαχεομένη εἰς τὸν χρόνον (ἥτοι ὑπὸ μορφὴν ἀναμνήσεως) παράγει τὸ πνεῦμα. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ ὄρισμός τοῦ σώματος: *omne corpus est mens momentanea, seu carens recordatione* (Hypothesis physica nova 1671. "Ὅρα καὶ ἀνωτ. σ. 238). Διὰ δὲ τῆς προόδου τῆς φυσικῆς τοῦ Leibniz ἡ ἔννοια *conatus* καθορίζεται ὡς ζωτικὴ δύναμις ἢ ἐνέργεια, ἥτις ὡς ἐνυπάρχουσα ἐν ἐκάστῳ τῶν ὄντων «*je dis que le pouvoír d'agir est présent en toute substance et qu'il engendre toujours quelque action, si bien que la substance corporelle ne cesse jamais d'agir, non plus que la substance spirituelle*». (De la Réforme de la Philosophie première et de la notion de substance 1694), ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν ἐκάστου ὄντος. *On ne saurait expliquer ce que c'est que l'existence d'une substance, on lui refusant l'action*». (Ἐπιστ. πρὸς Bourguet 22 Μαρτίου 1714). «*Ce qui n'agit point, ne mérite point le nom de substance*». (Θεοδικία 393). Τὴν δύναμιν ταύτην ὁ Leibniz ἀκολουθῶν εἰς τὸν Ἀριστοτέλην διαστέλλει ὡς παιθητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν. Καὶ ἡ μὲν παιθητικὴ δύναμις σχηματίζει τὴν μᾶζαν, ἥτοι τὴν ἀντίστασιν δι' ἧς τὸ σῶμα ἀνθίσταται οὐχὶ μόνον εἰς τὴν διεσδυσιν (συνοχή, ἀντιτυπία) ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κίνησιν (ἀδράνεια, ἀδρανῆς μᾶζα, κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Κέπλερ)· ἡ δὲ ἐνεργητικὴ δύναμις ἐν ἡ κυρίως ἔγκειται ἢ ἐνέργεια, εἶναι ἢ ἐντελέχεια, ἥτοι ἢ τελολογικὴ ἀρχὴ ἐνεργείας καὶ ἀναπτύξεως. Οὕτως ἡ δύναμις ὡς στοιχεῖον ἄυλον, συνηνωμένη εἰς ἓν σημεῖον ἀνευ ἐκτάσεως, γίνεται ἢ μεταφυσικὴ ἀρχὴ τῆς πραγματικότητος. Κατὰ ταῦτα ἐν τῇ ὕλῃ ὑπάρχει πληθὺς σημείων ἢ κέντρων ἐνεργῶν δυνάμεων, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν ἐσωτερικὴν καὶ αὐθόρμητον πηγὴν αὐτῆς, καὶ ἅτινα διεγείρουσι ζωογονοῦσι καὶ κατευθύνουσι ταύτην. Τὰ κέντρα δὲ ταῦτα εἶναι πραγματικά οὐσία, ἐπειδὴ ἀποτελοῦσιν ἀληθεῖς ἐνότητας, ὡς οὐσία δὲ ταῦτα εἶναι ἄλδια καὶ ἀφθαρτα. Εἰς τὴν διδασκαλίαν ταύτην τοῦ Leibniz παρέσχον νέαν τροφήν αἱ φυσιολογικαὶ μελέται αὐτοῦ. Οἱ ἔμψυχοι ὄργανισμοὶ ὑπῆρξαν τὸ ἄριστον πειραματικὸν πεδῖον διὰ τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν ἥτις δέχεται πληθὺν τοιούτων ἐπὶ μέρους κέντρων ἐνεργοῦ δυνάμεως. Οἱ ὄργανισμοὶ οὗτοι εἶναι ὡς μηχαναὶ τῆς φύσεως αἵτινες ἐμψυχοῦνται ἔσωθεν ὑπὸ τοιούτων ἐπὶ μέρους κέντρων καὶ καθίστανται κόσμοι ἐπαρκεῖς καθ' ἑαυτούς. Μάλιστα αἱ μηχαναὶ αὗται τῆς φύσεως ἔχουσι τοῦτο τὸ ἰδιάζον (πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν μηχανῶν τῶν κατεσκευασμένων ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων), ὅτι «ἔχουσιν ἀληθῶς ἀπειρον ἀριθμὸν ὀργάνων. Μηχανή τις τῆς φύσεως μένει πάντοτε μηχανὴ καὶ κατὰ τὰ

μικρότατα μέρη αὐτῆς καὶ ἔτι περισσότερον μένει πάντοτε ἢ αὐτὴ μηχανὴ ἣτις εἶχεν ὑπάρξει, μόνον ὅτι εἶναι μετεσχηματισμένη καὶ ἐνίοτε συνεσπειρωμένη καὶ συνεσταλμένη εἰς ἑαυτήν, ὅταν νομίζωμεν ὅτι ἐξηφανίσθη» (*Système nouveau* 10). Ἐντεῦθεν γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: δὲν ὑπάρχει ἐπομένως ἀληθῆς θάνατος οὐδὲ ἀληθῆς γέννησις τοῦ ζῴου; Ὁ Leibniz ἀπαντᾷ οὐχὶ διότι ὅ,τι καλοῦμεν γέννησιν εἶναι ἀνάπτυξις καὶ αὐξήσις, καὶ ὅ,τι καλοῦμεν θάνατον εἶναι σύμπτυξις καὶ σμίκρυνσις τοῦ ζῴου. «Σήμερον, λέγει ὁ Leibniz, ὅτε παρατηρήθη δι' ἀκριβῶν ἐρευνῶν γενομένων ἐπὶ τῶν φυτῶν, τῶν ἐντόμων καὶ τῶν ζῴων, ὅτι τὰ ὀργανικὰ σώματα τῆς φύσεως οὐδέποτε παράγονται ἐκ χάους ἢ ἐκ σήψεως, ἀλλὰ πάντοτε ἐκ σπερμάτων ἐν οἷς ὑπάρχει ἀναμφιβόλως προσηματισμός τις, κατέληξα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πρὸ τῆς συλλήψεως ὑπῆρχεν ἤδη οὐχὶ μόνον τὸ ὀργανικὸν σῶμα ἐν τῷ σπέρματι, ἀλλὰ καὶ ψυχὴ τις ἐν τούτῳ τῷ σώματι, καὶ μιᾷ λέξει, αὐτὸ τὸ ζῴον» (*Μοναδ.* 74) ⁽¹⁾. Τὴν θεωρίαν τοῦ προσηματισμοῦ ἐδέχθη ὁ Leibniz ἐπειδὴ αὕτη συνεφώνει πρὸς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ καθ' ἣν τὰ ἐπὶ μέρους κέντρα ζωῆς δυνάμεως ὡς οὐσίαι εἶναι ἄνευ ἀρχῆς καὶ ἄνευ τέλους· διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῆ ἢ ὑπαρξίς τῆς οὐσίας ὡς πρόσκαιρος, ὡς εἶναι ἢ ὑπαρξίς τῶν συμβεβηκότων τῆς οὐσίας· ἰδίᾳ δὲ ἐπειδὴ συνεφώνει πρὸς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ὅτι ὑπάρχει ζωὴ «ἐν τῷ μικροτάτῳ μορίῳ τῆς ὕλης». (*Μοναδ.* 66.). Οὕτως οὐχὶ μόνον ἡ ψυχὴ ἀλλὰ καὶ τὸ ζῴον εἶναι ἀγέννητον καὶ ἀφθαρτον. Αἱ δὲ ψυχαὶ δὲν καταλείπουσι καθ' ὅλοκληρον τὸ σῶμα αὐτῶν, οὐδὲ μεταβαίνουν ἀπὸ τινος σώματος εἰς ἄλλο, ὑπερὶ νὰ εἶναι εἰς αὐτὰς ὅλως νέον. Ἐπομένως δὲν ὑπάρχει μετεμψύχωσις, ἀλλὰ μεταμόρφωσις. «Αἱ μεταμορφώσεις τῶν Swammerdam, Malpigi καὶ Leeuwenhoek, οἵτινες εἶναι οἱ ἐξοχώτατοι παρατηρηταὶ τῶν χρόνων ἡμῶν, ἦλθον εἰς βοήθειάν μου καὶ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ δεχθῶ εὐκολώτερον ὅτι τὸ ζῴον καὶ πᾶσα ἄλλη ὀργανωμένη οὐσία δὲν ἔχουσιν ἀρχήν, ὅταν νομίζωμεν ὅτι ἔχουσι, καὶ ὅτι ἡ φαινομενικὴ γένεσις αὐτῶν

(1) Αἱ ἐρευναι αὗται ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ θεωρία τοῦ προσηματισμοῦ καθ' ἣν πάντα τὰ ὄργανα τοῦ ὀργανισμοῦ εἶναι προσηματισμένα ἐν μικρογραφίᾳ ἐν τῷ φαρτίῳ ἢ ἐν τῷ σπέρματι, εἶναι αἱ τῶν φυσιοδιφῶν *Leeuwenhoek*, *Malpigi*, *Swammerdam*. Ἡ ἄλλη θεωρία ἣτις καὶ ὑπερίσχυσε τῆς πρώτης ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰῶνος διὰ τῶν παρατηρήσεων τοῦ *C. P. Wolff* εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ *Harvey* διατυπωθεῖσα τῆς ἐπιγενέσεως καθ' ἣν ἡ διάπλασις τοῦ νέου ὀργανισμοῦ ἐκ τοῦ γονιμοποιηθέντος φαρτίου γίνεται καθ' ὅλοκληρον ἐκ νέου, χωρὶς δηλονότι νὰ ὑπάρχη προηγουμένως ἐν τῷ φῶ διαπεπλασμένον τι π. χ. τὸ σχῆμα ἢ ἡ μορφή τοῦ νέου ὀργανισμοῦ. Κατὰ ταύτην ἐπομένως ὑπάρχει ἀπόλυτος γέννησις ἢ γένεσις τοῦ ἀτόμου.

εἶναι μόνον ἀνάπτυξις καὶ εἶδος αὐξήσεως... Εἶναι ἀνάγκη γὰρ δεχθῶμεν τὴν διατήρησιν οὐχὶ μόνον τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ζώου καὶ τῆς ὀργανικῆς μηχανῆς αὐτοῦ, εἰ καὶ ἡ καταστροφή τῶν χονδροειδῶν μερῶν περιστέλλει αὐτὸ εἰς σμικρότητα ἣτις δὲν διαφεύγει ὀλιγώτερον τὰς ἡμετέρας αἰσθήσεις, ἢ ὅσον διαφεύγει ἡ σμικρότης ἐν ἧ εὐρίσκειτο πρὶν ἢ τοῦτο γεννηθῆ. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει πρώτη γέννησις οὐδὲ παντελῶς νέα γένεσις τοῦ ζώου, ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι οὐδὲ τελικὴ ἔξαφάνισις θὰ ὑπάρχη, οὐδὲ παντελῆς θάνατος αὐτοῦ κατὰ τὴν αὐστηρὰν μεταφυσικὴν ἔννοιαν· καὶ ὅτι ἐπομένως ἀντὶ τῆς μετεμψυχώσεως, ὑπάρχει μόνον μεταμόρφωσις τοῦ αὐτοῦ ζώου, κατὰ τὸν διαφοροῦν τρόπον καθ' ὃν φαίνονται τὰ ὄργανα ἢτοι κατὰ τὴν μεγαλυτέραν ἢ μικροτέραν ἀνάπτυξιν αὐτῶν». (Système nouveau 6, 7). Κατὰ ταῦτα δὲν ὑπάρχει διαφορὰ φύσεως τῶν ὀργανικῶν καὶ ἀνοργάνων οὐσιῶν. Ἐν μὲν ταῖς ὀργανικαῖς οὐσίαις τὰ κέντρα δυνάμεως καὶ ἀνεπιτησιῶν εἶναι μᾶλλον ἐκδηλα, ἐν δὲ ταῖς ἀνοργάνοις ἦτοιν ἐκδηλα. Ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς συνεχείας καθ' ἣν natura non facit saltus δὲν δυνάμεθα γὰρ χωρίζομεν ὅρια μεταξὺ ζῶντος καὶ μὴ ζῶντος. Εἶναι δὲ ἀνάγκη γὰρ δεχθῶμεν ὅτι καὶ τὸ μὴ ζῶν ἔχει καὶ αὐτὸ ζωτικότητά τινα, ἣτις οὐδέποτε ἐκλείπει παντελῶς· διότι τότε θὰ ἔστερεῖτο πάσης οὐσιαστικῆς πραγματικότητος. Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ ζωτικὴ δύναμις ὡς στοιχεῖον ἄυλον συνηνωμένη εἰς ἓν σημεῖον ἢ κέντρον ἄνευ ἐκτάσεως γίνεται ἡ μεταφυσικὴ ἀρχὴ τῆς πραγματικότητος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ φύσις τούτων τῶν ἐπὶ μέρους κέντρων ἢ ἀτομικῶν οὐσιῶν ἔγκειται, ὡς εἶδομεν, ἐν τῇ ζωτικῇ δυνάμει, ὀφείλομεν γὰρ νοήσομεν ταύτας τὰς ἀτομικὰς οὐσίας ὡς τι ἀνύλογον πρὸς τὴν ψυχὴν. «Je trouvaî que leur nature consisto dans la force, et que de cela s'ensuit quelque chose d'analogique au sentiment et à l'appétit; et qu'ainsi il fallait les ensoigner à l'imitation de la notion que nous avons des âmes». (Système nouveau 3.). «Ἡ ὕλη ἔχει κατ' οὐσίαν ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως, ἀλλὰ κατ' ἐμὲ τοῦτο πρέπει γὰρ νοηθῆ μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ὕλει ψυχαί, αἵτινες εἶναι ἀδιαίρειοι καὶ ἀφθαρτοί». (Ἐπιστ. πρὸς Burnott, 1704). Καὶ ἐνταῦθα εἰσερχόμεθα εἰς τὴν μεταφυσικὴν. Ἐπὶ ὄντι ἡ φυσικὴ εἶναι μὲν ἱκανὴ γὰρ ἀποκαλύψῃ εἰς ἡμᾶς ποίας φύσεως εἶναι αἱ οὐσαί αἵτινες ὑπάρχουσιν ἐν τῷ βίβει τῶν φαινομένων τοῦ ὕλικου κόσμου, δὲν δύναται δ' ὅμως γὰρ παράσχῃ εἰς ἡμᾶς ἄμεσον καὶ σαφῆ γνῶσιν τῶν οὐσιῶν τούτων· διότι ἡ ὑπάρχουσα ἐν τῇ ὕλει ζωτικὴ δύναμις ἢν ἐξετάζει ἡ φυσικὴ εἶναι συγκεχυμένη καὶ σκοτεινὴ ἐκδήλωσις τούτων τῶν οὐσιῶν. Ἴνα δὲ ἐξηγήσωμεν τὸ σπυκε-

χυμένον διὰ τοῦ σαφοῦς πρέπει νὰ καταλίπωμεν τὴν παρατήρησιν τῶν ὑλικῶν δυνάμεων καὶ νὰ στραφῶμεν κατ' εὐθείαν πρὸς τὰς πνευματικὰς οὐσίας αἵτινες δύνανται νὰ εἶναι ἐν ἡμῖν ἄμεσον ἀντικείμενον εὐκρινοῦς γνώσεως. Ὅθεν ἡ φυσικὴ παραπέμπει ἡμᾶς εἰς τὴν μεταφυσικὴν. «Si nous y prenons bien garde, les corps ne nous fournissent pas par le moyen des sens, une idée aussi claire et aussi distincte de la puissance active que celle que nous en avons par les réflexions que nous faisons sur les opérations de notre esprit». Ὅτως, εἰ καὶ πάντοτε πρέπει νὰ δεχόμεθα ὅτι ὑπάρχει ἐντὸς τῶν σωμάτων ἐνεργὸς δύναμις, «cependant, je suis toujours d'accord... que la plus claire idée de la puissance active nous vient de l'esprit». (Nouveaux Essais, Livre II, chap. 21, §§ 4, 5). Καὶ ἐνταῦθα ἔρχονται εἰς βοήθειαν αἱ ψυχολογικαὶ παρατηρήσεις τοῦ Leibniz. Ὅτι ἐν τοῖς ἄλλοις ὀργανικοῖς εἶναι ἡ ἐντελέχεια ὡς ἀρχὴ ζωῆς καὶ ὀργανώσεως εἶναι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἐγώ, ἡ συνείδησις, ὡς ἀρχὴ ἐνεργείας ἣτις ἐνδοθεν δεσπόζει καὶ κατευθύνει πληθὺν αἰσθημάτων, ἰδεῶν, βουλήσεων. Ἐν τούτῳ τῷ «ἐγώ» οὗτινος ἔχομεν ἄμεσον γνῶσιν συλλαμβάνομεν ἀπ' εὐθείας τὸ ὄν, ὅπερ ἐν τοῖς ἄλλοις δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν μόνον δι' ἐμμέσου ὁδοῦ· διότι πῶς θὰ εἴχομεν ἐννοιαν τοῦ ὄντος, εἰ δὲν εἴχομεν τὴν συνείδησιν τοῦ ἐν ἡμῖν ὑπάρχοντος ὄντος, τῆς ἡμετέρας ἀτομικῆς καὶ ἐνεργοῦ πραγματικότητος, ἣτις ἐμμένει ἐν τῇ διηνεκεῖ ῥοῇ τοῦ ψυχικοῦ περιεχομένου; Τὸ ἐγώ δὲ τοῦτο ἐμφανίζεται ὡς ἐνιαῖον μετὰ διττῆς ἐνεργείας, παραστατικῆς καὶ ὀρεκτικῆς, ἣτοι παράγει παραστάσεις καὶ προκαλεῖ τὴν μετάβασιν ἀπὸ παραστάσεως εἰς παράστασιν. Λιὰ τῆς παραστάσεως⁽¹⁾ δηλονότι σχηματίζομεν ἐσωτερικὴν εἰκόνα τοῦ ἐκτὸς ἡμῶν ὑπάρχοντος· διὰ δὲ τῆς ὀρέξεως τείνομεν εἰς τὸ νὰ μεταβάλωμεν τὰς ἡμετέρας παραστάσεις ἣτοι εἰς τὸ νὰ μεταβῶμεν ἀπὸ τινος ψυχικῆς καταστάσεως

(1) Ἡ παράστασις ἢ ἀντίληψις εἶναι ἡ ἀρχικὴ πρᾶξις τῆς ψυχῆς, ἣτις εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξηγηθῇ κατὰ τρόπον μηχανικόν καὶ ὑλικόν. «Εἶναι ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ ἀντίληψις καὶ ἐκεῖνο ὅπερ ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτῆς εἶναι ἀνεξήγητος διὰ μηχανικῶν λόγων ἣτοι διὰ σχημάτων καὶ κινήσεων. Ἐξ φαντασθῇ τις ὅτι ὑπάρχει μηχανὴ οὕτω κατασκευασμένη ὥστε νὰ παράγῃ σκέψιν, αἰσθημα, ἀντίληψιν καὶ ὡς νοήση αὐτήν, διατηρουμένων τῶν αὐτῶν ἀναλογιῶν τόσοσιν μεγάλην, ὥστε νὰ δύναται νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν ὡς εἰς μύλον. Τούτου τεθέντος, ἐπισημαστέμενος τὸ ἐσωτερικόν αὐτῆς δὲν θὰ εἴδῃ ἢ τεμάχια αἵτινα ὠλοῦνται ἀμοιβαίως οὐδέποτε δέ τι δι' οὗ νὰ δύναται νὰ ἐξηγήσῃ ἀντίληψιν τινά. Οὕτω πρέπει νὰ ζητήσῃ τις τὴν ἀντίληψιν ἐν τῇ ἀπλῇ οὐσίᾳ οὐχὶ δὲ ἐν τῷ συνθέτῳ ἢ ἐν τῇ μηχανῇ» (Μοναδ. 17).

εἰς ἄλλην (1). Ἐπειδὴ δὲ ἡ ψυχὴ δὲν δύναται νὰ δέχεται ἔξωτερικὰς ἐπιδράσεις, ὀφείλει νὰ ἀντλή πάσας τὰς παραστάσεις ἐκ τοῦ βάρθους αὐτῆς, ἐν ᾧ αἱ αἰθεροὶ αὐτὰ ἐνυπάρχουσιν. Ἐπομένως ἡ τοιαύτη μεταβολὴ ὀφείλει νὰ γίνηται κατὰ τινὰ ἴδιον ἐσωτερικὸν νόμον· ὁ δὲ νόμος οὗτος τῆς τάξεως ἢ τῆς διαδοχῆς τῶν παραστάσεων ἀποτελεῖ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀτομικότητα ἐκάστης ψυχῆς. «Ἀνήκει εἰς τὴν φύσιν τῆς δημιουργηθείσης οὐσίας νὰ ἀλλάσῃ συνεχῶς κατὰ ὀρισμένην τάξιν, ἣτις ὀδηγεῖ αὐτὴν αὐθόρμητως διὰ πασῶν τῶν καταστάσεων αἵτινες ἐπιγίνονται εἰς αὐτήν. Καὶ ὁ νόμος οὗτος τῆς τάξεως ἀποτελεῖ τὴν ἀτομικότητα ἐκάστης οὐσίας». (Gerh. II, 136· IV, 518). Οὕτως ἐκάστη ψυχικὴ κατάστασις εἶναι φυσικὴ ἀκολουθία τῆς προηγουμένης καταστάσεως, καὶ ἔχει καὶ αὐτὴ ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἐπομένην κατάστασιν· ὥστε τὸ παρὸν εἶναι ἐπακολουθίημα τοῦ παρελθόντος καὶ αὐτὸ πάλιν ἐγκωμονεῖ τὸ μέλλον «*le present est issu de passé et gros de l'avenir*». Ὅστις δὲ θὰ εἶχε λίαν ὀξύ βλέμμα, θὰ ἠδύνατο, ἐκ τῆς παρατηρήσεως καταστάσεώς τινος τῆς ψυχῆς, νὰ παραγάγῃ ὅλον τὸ παρελθὸν καὶ νὰ προῖδῃ καὶ ὅλον τὸ μέλλον αὐτῆς· μάλιστα ἔνεκα τῆς συνδέσεως ταύτης τῆς ψυχῆς πρὸς πάσας τὰς ἄλλας, θὰ ἠδύνατο νὰ ἴδῃ ἐν αὐτῇ ὁλόκληρον τὸ σύμπαν ἐν ὅλῃ τῇ ἀναπτύξει αὐτοῦ. Ἐπομένως πᾶσα ψυχὴ εἶναι «ζῶν κάτοπτρον τοῦ σύμπαντος»· αὕτη εἶναι τι ἔμμονον ὁμοίως πρὸς κάτοπτρον, ὅπερ ἀντανακλᾷ πάντοτε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὰ ἀντικείμενα· ἀλλ' εἶναι ὑπὸ τινὰ ἔννοιαν καὶ λίαν μεταβλητὴ, διὰ τὸ ἀδιαλείπτως νέον καὶ ποικίλον περιεχόμενον ὅπερ ἐν αὐτῇ ἐγκατοπτρίζεται. Ἡ δὲ διαφορὰ δύο ψυχῶν ἔγκειται ἐν τούτῳ ὅτι ἐκάστη ἀντανακλᾷ ἀπὸ ἰδίας αὐτῆς ἀπόψεως τὸ αὐτὸ σύμπαν· καὶ αἱ δύο αὐτὰ προοπτικαὶ διαφέρουσιν, ὡς διαφέρουσιν αἱ προοπτικαὶ τῆς αὐτῆς πόλεως θεωρουμένης ἀπὸ δύο διαφόρων σημείων. Οὕτως αἱ προοπτικαὶ τοῦ σύμπαντος εἶναι ἀπειροὶ, ὡς ἀπειροὶ εἶναι καὶ αἱ ψυχαί, χωρὶς ποτε νὰ ὑπάρξῃ σημεῖον διατομῆς τῆς μιᾶς μετὰ τῆς ἄλλης, ἐπειδὴ ἐκάστη ψυχὴ εἶναι παντελῶς ἀπονεκλεισμένη ἐν ἑαυτῇ καὶ δὲν ἔχει παρὰθυρα, ἵνα δύναται νὰ ἐπικοινωνῇ μετὰ τοῦ ἔξω κόσμου. Πᾶσα ψυχὴ διατηρεῖ τὴν ἀτομικότητα αὐτῆς, ἀλλὰ παριστᾷσα τὸ

(1) Ἡ κατάστασις τῆς ψυχῆς, ὡς ἡ τοῦ ἀτόμου, εἶναι κατάστασις μεταβολῆς, τάσις τις: τὸ ἄτομον τείνει νὰ μεταβάλλῃ θέσιν, ἢ ψυχὴ νὰ μεταβάλλῃ σκέψιν. . . Ἀλλὰ τὸ ἄτομον οὐδὲν ἔχει ὅπερ νὰ παραγάγῃ ποικιλίαν ἐν τῇ τάσει αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὑποτίθεται ὅτι τὰ μέρη αὐτοῦ δὲν ἀλλάσσουν τὰς σχέσεις αὐτῶν· ἐνᾧ ἡ ψυχὴ, εἰ καὶ ἀδιαίρετος, περιέχει ἐν ἑαυτῇ σύνθετον τινὰ τάσιν, ἥτοι πληθὺν σκέψεων, ὧν ἐκάστη τείνει εἰς ἰδίαν μεταβολήν». (Réflexions sur Réflexions de Bayle).

σύμπαν γίνεται ἡ βάσις ἰδεατῆς τινος καθολικότητος. Ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἡ ψυχὴ εἶναι πεπερασμένη καὶ ἀπειρος, μία καὶ πολλαπλῆ, εἶναι ἀπλῆ, ἀλλὰ συνενοῖ εἰς ἑαυτὴν τὸ σύνθετον⁽¹⁾. Εἶναι εὐκολον νὰ παρατηρήσῃ τις ἐνταῦθα τὴν ἐπίδρασιν τῆς τόσον κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν διαδεδομένης διδασκαλίας περὶ μικροκόσμου, ὡς καὶ τοῦ μυστικισμοῦ ἐπὶ ταύτην τὴν διδασκαλίαν περὶ ψυχῆς ὡς κόσμου ἀποκλεισμένου καὶ ἀπομεμονωμένου ἀπὸ παντὸς ἄλλου πλὴν τοῦ Θεοῦ, μεθ' οὗ μόνον αὕτη διατελεῖ εἰς ἐπικοινωνίαν (ὡς ἐὰν μόνον ὁ Θεὸς καὶ ἡ ψυχὴ ὑπῆρχον)⁽²⁾. Δὲν πρέπει δ' ὅμως νὰ λησμονῶμεν ὅτι τὸ περιεχόμενον τοῦ μυστικισμοῦ ὁ Leibniz ἐπεξεργάσθη ὀρθολογικῶς βαθύτατα, καὶ ἐν τούτῳ κυρίως ἔγκειται ἡ πρωτοτυπία τοῦ φιλοσόφου. Ἡ ἰδέα τῆς συνδέσεως, λέγει ὁ Guerot⁽³⁾, πασῶν τῶν ἐκδηλώσεων τῆς φύσεως καὶ πασῶν τῶν ἀντιθέτων ἀντιλήψεων τῆς νοήσεως εἰς τὰς δυνάμεις τοῦ Ἐγὼ «ἐν ᾧ τὸ πᾶν εὐρίσκεται καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ οὐδὲν ὑπάρχει»⁽⁴⁾, παροῦσα ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῇ βίβῃ τοῦ γερμανικοῦ ἰδανισμοῦ, εὔρε παρὰ τῷ Leibniz τὴν φιλοσοφικὴν μορφήν αὐτῆς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀτομικῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς. Ἐν ταύτῃ τὸ ἐγὼ, ὡς τοιοῦτον, ὑψωθὲν εἰς τὸ Ἀπόλυτον βλέπει χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ ἐξ ἑαυτοῦ νὰ ἀντανακλᾶται ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτοῦ, μᾶλλον ἢ ἦττον σκοτεινῶς, ἀλλ' ἀνελλιπῶς, ἡ ὁλότης τοῦ ἁρμονικῶς διωργανωμένου σύμπαντος κατὰ τὰς ἀπείρους λεπτομερείας αὐτοῦ. Ἡ ἔννοια τῆς παραστάσεως ἣτις ἰδανίζει τὸν κόσμον καὶ συγκεντροῖ αὐτὸν εἰς τὴν ζῶσαν ἐνότητα τῆς συνειδήσεως εἶναι ἡ βάσις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Leibniz. Ἡ παράστασις ἣν ὁ Leibniz ἀποδίδει εἰς πάντα τὰ ὄντα γίνεται ἐξηγητικὸς κανὼν τοῦ σύμπαντος. Ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδοθῇ παράστασις καὶ εἰς ὄντα κατώτερα τοῦ ἀνθρώπου; Κατὰ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Καρτε-

(1) Ἡ ἀντλήσις εἶναι «representatio externi in interno, compositi in simplice, multitudinis in unitate». (Ἐπιστ. πρὸς Wagner. G. VII, 529).

(2) «Ἐν αὐστηρᾷ ἐννοίᾳ τῆς μεταφυσικῆς ἀληθείας, οὐδεμία ἐξωτερικὴ αἰτία ἐπίδραξ ἔφ' ἡμᾶς, ἐξαιρουμένου μόνον τοῦ Θεοῦ· οὗτος μόνον ἐπικοινωνεῖ ἀπ' εὐθείας μεθ' ἡμῶν ἕνεκα τῆς ἡμετέρας διηνεκοῦς ἐξαρτήσεως. Ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐξωτερικὸν ἀντικείμενον ὑπάρχει ὅπερ ἐγγίξει τὴν ἡμετέραν ψυχὴν καὶ παράγει ἀμέσως τὴν ἡμετέραν παράστασιν... Ὅθεν δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι τὸ μόνον ἄμεσον ἀντικείμενον ἐκτὸς ἡμῶν, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ βλέπομεν πάντα τὰ πράγματα... Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἥλιος καὶ τὸ φῶς τῶν ψυχῶν, lumen illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum». (Discours de Métaphysique, 28).

(3) L' évolution et la structure de la doctrine de la science chez Fichte, Paris, 1980.

(4) Meister Eckhardt, Schriften in Predigten. Büchner, Leipzig 1919, I σελ. 41.

σίου οὐχί διότι ἡ συνείδησις εἶναι προσὸν ἰδιάζον τοῦ ἀνθρώπου· τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ εἶναι κατ' αὐτοὺς ἀπλαῖ μηχαναί, αὐτόματα. Κατὰ τὸν Leibniz οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Καρτεσίου συγγέουσι δύο ἐννοίας αἵτινες πρέπει σαφῶς νὰ διακρίνονται: τὴν κατάληψιν (apperception) καὶ τὴν ἀντίληψιν perception. Καὶ ἡ μὲν κατάληψις, ἣν μόνον ὁ ἄνθρωπος κέκτηται, εἶναι ἡ ἱκανότης δι' ἧς οὗτος ἔχει συνείδησιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀντιλήψεων, ἥτοι ἀναφέρει ταύτας δι' ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως πρὸς τὸ ἀντιλαμβανόμενον ἐγώ. Ἦ δὲ ἀντίληψις εἶναι τι ἀπλούστερον· εἶναι ἀπλῆ ἱκανότης τοῦ ἐκφράζειν ἐν ἑαυτῇ ἄλλο τι ἢ τοῦ ἐγκατοπρῖζειν ἐσωτερικῶς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Ἐὰν δὲ νοήσωμεν οὕτω τὴν ἀντίληψιν δυνάμει νὰ ἀποδώσωμεν αὐτὴν καὶ εἰς ὄντα κατώτερα τοῦ ἀνθρώπου διότι ἔχομεν λόγον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπάρχει ἀμοιβαία συμπίλεια καὶ διατεταγμένη ἀναφορὰ τῶν δημιουργημάτων πρὸς ἄλληλα⁽¹⁾. Ἄλλ' ὑπὸ τίνα ἐννοίαν δυνάμει νὰ εἴπωμεν ὅτι παριστῶμεν τὸ σύμπαν; Ἐἶναι δυνατόν νὰ παριστῶμεν ἐξ ἴσου σαφῶς καὶ εὐκριτῶς ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ σύμπαντος; Οὐχὶ βεβαίως· ἀλλ' ἄλλων μὲν μερῶν ἔχομεν σαφέστερας καὶ εὐκρινεστέρας παραστάσεις, ἄλλων δὲ σκοτεινοτέρας καὶ μᾶλλον συγκεχυμένας. Αἱ τελευταῖαι αὗται ὑπεκφεύγουσι τὸ φῶς τῆς αὐτοσυνειδησίας καὶ περιπλανῶνται ἐντὸς ζώνης ἡμίρωτος καὶ σκοτῆς ἥτοι ἐν τῷ ὑποσυνειδήτῳ καὶ τῷ ἀσυνειδήτῳ. Οὕτω γεννᾶται ἡ θεωρία τῶν ἀνεπαισθήτων ἢ μικρῶν ἀντιλήψεων «*realites perceptibles*», αἵτινες κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς συνεχείας ἐπεκτείνονται ἀπεριορίστως σχηματίζουσαι οὕτως εὐρυτάτην ἄλω πέραξ τοῦ φωτεινοῦ πυρῆνος τῶν σαφῶν καὶ εὐκριτῶν παραστάσεων. Ἦ δὲ ὑπαρξίς ἐν ἡμῖν τῶν ταιούτων μικρῶν ἢ ἀνεπαισθήτων ἀντιλήψεων ἄγει ἡμῶς εὐκολότερον εἰς τὸ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀνάλογός τις παραστατικῆ ἱκανότης ὑπάρχει εἰς πάντα τὰ ὄντα, χωρὶς δι' αὐτὸ νὰ διατρέξωμεν τὸν κίνδυνον νὰ παραχωρήσωμεν εἰς αὐτὰ συνείδησιν ὁμοίαν πρὸς τὴν ἡμετέραν. Δυνάμει δηλονότι νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ ἐπὶ μέρους κέντρα ζωῆς καὶ ἐνεργείας, αἱ ἀτομικαὶ οὐσίαι, ἀντιδρῶσι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον αὐτῶν πρὸς τὸ περιβάλλον, ἥτοι ἐκφράζουσιν ἀπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀπόψεως καὶ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἱκανότητα τὸ σύμπαν. Προσέτι δὲ πρὸς σχηματισμὸν ἀκριβοῦς ἐννοίας τῆς ἀτομικῆς οὐσίας χρησιμεύουσι καὶ αἱ περὶ τὴν λογικὴν μελέται τοῦ Leibniz. Ἀτομικὴ οὐσία εἶναι τὸ ὑποκείμενον

(1) «Πρῶγμά τι ἐκφράζει ἄλλο, εἰάν ὑπάρχη σταθερὰ καὶ κανονικὴ σχέση ἐκείνου ὅπερ δύναται νὰ λεχθῇ περὶ τοῦ ἐνὸς καὶ ἐκείνου ὅπερ δύναται νὰ λεχθῇ περὶ τοῦ ἄλλου... Λήθη ἢ ἐκφρασις ὑπάρχει πανταχοῦ, ἐπειδὴ ἅπασαι αἱ οὐσίαι συμπαθοῦσιν ἀλλήλας καὶ δέχονται ἀνάλογον μεταβολὴν κατὰ τὴν ἐλαχίστην μεταβολὴν ἣτις συμβαίνει ἐν ὅλῳ τῷ σύμπαντι». (Ἐπιστ. πρὸς Ληναίαν).

εἰς ὃ ἀποδίδεται πληθὺς κατηγορημάτων, καὶ ὅπερ εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀποδίδεται ὡς κατηγορήματα, καὶ κατηγορήματα, τὸ περιεχόμενον τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας τῆς ἀτομικῆς οὐσίας. Εἶναι δὲ φανερόν ὅτι πᾶσα ἀληθῆς κατηγορία ἔχει βάσιν τινὰ ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων, καὶ ἐὰν πρότασις τις δὲν εἶναι ἢ αὐτὴ, ἢτοι ἐὰν τὸ κατηγορήμα δὲν περιλαμβάνεται ὡς ἐν τῷ ὑποκειμένῳ εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχη δύναμις οἱ φιλόσοφοι καλοῦσι τοῦτο *in-esse* καὶ λέγουσιν ὅτι τὸ κατηγορήμα εἶναι ἐν τῷ ὑποκειμένῳ (*Discours de Metaphysique* 8). Οὕτως ἐν πάσῃ ἀληθεῖ καταφατικῇ ἀναγκαίᾳ ἢ ἐνδεχομένῃ, καθολικῇ ἢ ἀτομικῇ προτάσει ἢ ἐννοία τοῦ κατηγορήματος περιέχεται κατὰ τινὰ τρόπον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὑποκειμένου (*praedicatum inest subjecto*) ⁽¹⁾. Κατὰ τὸ κριτήριον *praedicatum inest subjecto* ἢ ἀτομικὴ οὐσία ὀφείλει νὰ περιλαμβάνῃ ἐν ἑαυτῇ ὅλην τὴν σειρὰν τῶν κατηγορημάτων αὐτῆς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἐκεῖνο ὅπερ προέρχεται ἐκ τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας τῆς ἀτομικῆς οὐσίας περιέχεται ἐν αὐτῇ. Ἐπομένως τὸ παρόν, τὸ παρελθόν καὶ τὸ μέλλον αὐτῆς περιλαμβάνονται ἐν αὐτῇ ⁽²⁾. Ἀποδεικνύειν δὲ τὴν ἀληθεῖαν προτάσεώς τινος εἴτε αὕτη εἶναι ἐκ τῶν ἀναγκαίων ἀληθειῶν εἴτε τῶν ἐνδεχομένων σημαίνει ἐξηγεῖν πῶς τὸ κατηγορήμα ἐνυπάρχει ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἢτοι ἐξηγεῖν τὴν ταυτότητα τοῦ κατηγορήματος καὶ τοῦ ὑποκειμένου. Καὶ ἐὰν ἡ ταυτότης αὐτῶν δὲν εἶναι ἀμέσως φανερά, δυνάμει ἀναλύοντες τοὺς δύο ὅρους νὰ φησάσωμεν εἰς τὴν ταυτότητα αὐτῶν, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς ἀναγκαίας ἀληθείας (*vérités de raisons*). Ἄλλ' ἐν ταῖς ἐνδεχομέναις ἀληθείαις (*vérités de fait*), αἵτινες εἶναι προτάσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἀτομικὴν οὐσίαν, δὲν δυνάμει διὰ τῆς ἀναλύσεως τῶν δύο ὅρων νὰ φησάσωμεν εἰς τὴν ταυτότητα τούτων· διότι τοιαύτη ἀνάλυσις εἶναι ὑπερτέρα τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ τὰ στοιχεῖα ἐξ ὧν οἱ ὅροι οὗτοι ἀποτελοῦνται εἶναι ἄπειρα· μόνον ὁ Θεὸς δύναται νὰ ἔχῃ ἀναλυτικὴν γνῶσιν ἐκεῖνου ὅπερ τὸ ἄτομον ἔπραξε, πράττει, καὶ θὰ πράττῃ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Διατηρεῖ οὐχ ἦττον

(1) Couturat: *Opuscules et fragments inédits de Leibniz*, Paris 1903, σελ. 16.

(2) Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Ernst von Hessen-Reinfels ὁ Leibniz λέγει: «La notion individuelle de chaque personne enferme une fois pour toutes ce que lui arrivera à jamais» ὥστε «on y voit les preuves a priori ou raisons de la vérité de chaque événement». Καὶ ἐν *Remarques sur la lettre de Arnauld* ὁ Leibniz παρατηρεῖ: «Disant que la notion individuelle d'Adam enferme tout ce que lui arrivera à jamais, je ne veux dire autre chose, sinon ce que tous les philosophes entendent en disant *praedicatum inesse subjecto verae propositionis*».

τὴν ἰσχὺν αὐτῆς ἢ ἀρχὴ ὅτι ὅλη ἢ σειρὰ τῶν πράξεων τοῦ ἀτόμου εἶναι προεσχηματισμένη καὶ προδιατεταγμένη ἀπ' ἀρχῆς, ἦτοι τὸ μέλλον τοῦ ἀτόμου δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ ἐν τῷ παρόντι, τὸ δὲ παρὸν καὶ τὸ μέλλον ἐν τῷ παρελθόντι. Ἄλλ' ἢ τοιαύτη τῆς ἀτομικῆς οὐσίας ἀναλυτικὴ παράστασις, ἣν ἀπαιτεῖ ἡ λογικὴ τοῦ Leibniz, ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς ἀτομικῆς οὐσίας συνδέονται διὰ γεωμετρικῆς ἀναγκαιότητος, ἦτοι ἄγει εἰς τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ τύπου Σπινόζα. Διότι ἐν τοιαύτῃ ἀτομικῇ οὐσίᾳ δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη θέσις διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πρόοδον. Ἐπομένως ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ κριτηρίου praedicatum inest subjecto εἰς τὴν ἀτομικὴν οὐσίαν, ἦτοι εἰς τὴν ψυχὴν, βλάπτει τὴν συνθετικὴν καὶ ἐνεργὸν φύσιν αὐτῆς τὸ ἀνιδόρητον καὶ τὸ καινὸν τῆς παραγωγῆς αὐτῆς. Κατὰ ταῦτα ὁ τοιοῦτος διὰ τῆς λογικῆς καθορισμὸς τῆς ἀτομικῆς οὐσίας τέλνει νὰ ἐξουδετερώσῃ τὰ ἐν αὐτῇ δυναμικὰ στοιχεῖα ἅτινα καθιστῶσι ταύτην ἐνεργεῖαν ἀνιδόρητον καὶ αὐτόνομον. Ἡ τοιαύτη ἀντινομία προέρχεται ἐκ τῆς τύσεως ἣν ἀπ' ἀρχῆς εἶχεν ὁ Leibniz (Περὶ Dissertation de arte combinatoria) καὶ ἦτις ἐξακολουθεῖ νὰ διαραίνεται καθ' ὅλην τὴν φιλοσοφικὴν διανόησιν αὐτοῦ, τοῦ νὰ περιλάβῃ σύμπαν τὸ ἐπιστητόν, ὅλην τὴν πραγματικότητα τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἶδέναι, ἐντὸς καθωρισμένων λογικῶν σχημάτων, χωρὶς νὰ παρατηρήσῃ ὅτι τὸ τοιοῦτον εἶναι ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸ ἄλλο μέρος τῆς μεταφυσικῆς αὐτοῦ τοῦ ἐνδεχομένου καὶ τοῦ ἀνιδορήτου (1).

(1) Ἐνεκα τούτου ἐρμηνευταί τινες τῆς φιλοσοφίας τοῦ Leibniz θεωροῦσι τὴν λογικὴν αὐτοῦ ὡς τὸ θεμέλιον ἐφ' οὗ στηρίζεται ὅλον τὸ σύστημα, ἐπειδὴ κατ' αὐτοὺς ἐν αὐτῇ εὐρίσκονται αἱ ἀρχαὶ αἱ διαμορφοῦσαι αὐτό. Οὕτως ὁ Russell (La philosophie de Leibniz exposé critique γαλ. μετάφρ. Paris Alcan 1908) λέγει ὅτι αἱ λογικαὶ τοῦ Leibniz μελέται παρήγαγον τὴν μεταφυσικὴν αὐτοῦ, ἰδίᾳ δὲ ἡ παρατήρησις τῆς σχέσεως τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ κατηγορήματος ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὰς ἀνευ παραθύρων μονάδας αὐτοῦ. Ὁ δὲ Couturat (La logique de Leibniz, Paris 1901) παρατηρεῖ ὅτι ἡ λογικὴ τοῦ Leibniz εἶναι οὐχὶ μόνον ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ κέντρον τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ ἡ πηγὴ τῶν ἐφευρέσεων αὐτοῦ. Ἄλλ' ἡ μονομερῆς αὕτη ἐκδοχὴ (διότι παραλείπει αὕτη τὸ οὐσιωδέστατον καὶ σπουδαιότατον μέρος τῆς μεταφυσικῆς τοῦ Leibniz ὅπερ ἀνωτέρω ἐξετέθη καὶ ὅπερ παριστᾷ τὴν ἀτομικὴν οὐσίαν ὡς ἀνιδόρητον δυναμικὸν καὶ ἐνεργὸν κέντρον, παράγον ἀδιαλείπτως νέας καταστάσεις καὶ νέας ποικιλίας), ἐπαλεμήθη ὑπὸ πολλῶν ἐρμηνευτῶν ὡς ὑπὸ τοῦ W. Kabitx (Die Philosophie des jungen Leibniz, Heidelberg 1908) τοῦ H. Heimsoeth (Die Methode der Erkenntnis bei Descartes und Leibniz 1914) καὶ ἄλλων, οἵτινες σαφῶς ἀπέδειξαν ὅτι ἡ λογικὴ τοῦ Leibniz φέρει χαρακτῆρα προπαιδευτικόν, ἐπομένως ἔχει δευτερεύουσαν σημασίαν καὶ ὅτι ἡ μεταφυσικὴ αὐτοῦ οὐτε ὡς πρὸς τὴν ἐκθεσὶν οὐτε ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα στηρίζεται ἐπὶ τῆς μεθοδολογίας αὐτοῦ.

μικῆ οὐσία λαμβάνει ἴδιον ὄνομα, καλεῖται μονάς· διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου ὁ Leibniz ἠθέλησε νὰ ἐξάρῃ τὸν ἐνιαῖον χαρακτήρα τῆς ἀτομικῆς οὐσίας, ὃν οὗτος ἐθεώρει ὡς τὸν σπουδαιότατον.

Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην ἡ μονάς ἐξηυρέθη ὑπὸ τοῦ Leibniz πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τοῦ δυϊσμοῦ τοῦ Καρτεσίου, τῆς νοήσεως καὶ τῆς ἐκτάσεως, καὶ τῆς σχέσεως τῶν δύο τούτων οὐσιῶν. Ἄλλὰ δὲν εἶναι οὗτος ὁ μόνος καὶ κύριος σκοπὸς τῆς μονάδος.

Ὁ κύριος σκοπός, λέγει ἡ Dei Verba ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μνημονευθέντι βιβλίῳ, ὃν διὰ τῆς μονάδος ὁ Leibniz ἐπεδίωξεν, ἦτο νὰ ἐξομοιώσῃ ὅλον τὸν κόσμον τῆς φυσικῆς πραγματικότητος πρὸς τὸν κόσμον τῶν πνευμάτων. Διότι ἡ μηχανικὴ θεωρία ἐδίδασκε τὸ ἀσυμβίβαστον τοῦ πνευματικοῦ κόσμου διεπομένου ὑπὸ ἠθικῶν νόμων καὶ τοῦ κόσμου τῆς φυσικῆς πραγματικότητος ὡς συμπλέγματος καθαρῶς μηχανικῶν νόμων. Τὸν τελευταῖον τοῦτον κόσμον ὁ Καρτέσιος ὥριζε μηχανικῶς, ὡς ἔκτασιν, ἀναγνωρίζων εἰς τὸν Θεὸν μόνον τὸ ὅτι παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν νόμους ἐξασφαλίζοντας τὴν μηχανικὴν λειτουργίαν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Καρτέσιος ἐδέχετο ὅτι ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι νὰ παραστήσῃ τὴν φυσικὴν πραγματικότητα ὡς σύστημα καθαρῶς μηχανικόν, ἀπέκλειε τὴν ἀναζήτησιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῶν φυσικῶν αἰτίων, ἠθικῆς τινος τελολογίας. Οὕτως ὁ κόσμος τῆς μηχανικῆς θεωρίας θεωρούμενος καθ' ἑαυτὸν σκοπός, ἀπετέλει ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἠθικῶν δυνάμεων ξένον καὶ παραλελυμένον σῶμα. Ἄλλ' οὐδὲν ἐν τῷ σύμπαντι δύναται οὐδὲ ὀφείλει νὰ ἐκφεύγῃ ἀπὸ τῶν τάξεων τῆς θείας προνοίας καὶ τῆς θείας σοφίας. Διὰ τοῦτο διὰ τὸν Leibniz ὅστις ἐθετεν ὡς κέντρον καὶ σημεῖον ἀναφορᾶς ὕλης τῆς πραγματικότητος τὸν κόσμον τῶν πνευμάτων, τὴν πολιτείαν τοῦ Θεοῦ, θεμελιώδης ἀπαίτησις ἦτο νὰ διαλύσῃ τὸ νεκρὸν βάρος τῆς μηχανικῆς πραγματικότητος ἐντὸς τῆς ῥεούσης πνευματικῆς ἐνεργείας, νὰ καταστήσῃ ἐκεῖνο ὅπερ ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος παρουσιάζεται ὡς ξένον σῶμα, ὄργανον ζῶν καὶ συμπληρωτικόν, νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν δυϊσμὸν διὰ τινος καθολικῆς πολιτείας τῶν πνευμάτων, ἐν ἧ καὶ ἡ ὕλη, οὐχὶ πλέον ὡς παιητικὴ ἔκτασις, ἀλλ' ὡς ὑπνώτον πνεῦμα, νὰ ἔχῃ τὸ ἐνεργὸν μέρος αὐτῆς. Καὶ ταύτην τὴν ἀπαίτησιν ὁ Leibniz κατώρθωσε νὰ ἱκανοποιήσῃ διὰ τῆς θεωρίας τῆς μονάδος. Διὰ τῆς μονάδος ἡ δύναμις ἐκεῖνη ἣτις ἐν τῇ ὕλει ἐκδηλοῦται ὡς συνοχὴ καὶ ἀντίστασις παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ξένον καὶ μυστηριῶδες στοιχεῖον· αὕτη μεταβληθεῖσα εἰς παραστατικὴν ἐνεργεῖαν εἰσέρχεται εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διεπομένας τάξεις καὶ καθίσταται πιστὴ ἐκτελεστὴς τῶν βουλῶν αὐτοῦ. Οὕτως οὐδὲν φαίνεται νὰ διαφεύγῃ

τὴν θείαν πρωτοβουλίαν. Καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κατώρθωσεν ὁ Leibniz νὰ πληρώσῃ τὸ σύμπαν ἀπείρων ἐνεργῶν δυνάμεων, ἀποφεύγων οὕτω τὸν σκόπελον τοῦ μονισμοῦ τοῦ Σπινόζα, συγχρόνως δὲ κατώρθωσε νὰ διασώσῃ καὶ τὴν παντοδυναμίαν καὶ τὸ ὑπερκόσμιον τοῦ Θεοῦ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ